

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

NAJNOVIJI PRISTUP POVIJESNOM KRISTU

A. Guidetti, *Conoscenza storica di Gesù di Nazareth*, Milano, 1981, str. 326.

Vladimir Merćep

Autor, isusovac A. Guidetti, pokušao je poći novim pristupom povijesnom Kristu, jer je smatrao nepotpunim pristup dosadašnje egzegeze ili, točnije, jer je držao nedovoljnim radove moderne egzegeze o povijesnosti evanđelja, preko koje se dolazi do Isusove povijesnosti, kaneći usavršiti i upotpuniti klasični pristup povijesnosti evanđelja (str. 7).

Naš ćemo osvrt razdijeliti u tri dijela: 1. Nedovoljan pristup dosadašnje egzegeze povijesnom Kristu; 2. Evandeoska svjedočanstva o Isusu sabrana su na juridički način; 3. Kritički osvrt na autorovo mišljenje.

I. Nedovoljan pristup dosadašnje egzegeze povijesnom Isusu

Prije no što je iznio svoje mišljenje o povijesnosti Evanđelja, autor je ukratko naznačio slabu stranu dosadašnje egzegetske znanosti u vezi s razmišljanjem o povijesnosti Evanđelja. Prema njemu je klasična egzegeza branila povijesnost Evanđelja ovako: a) Evanđelja su autentične knjige, tj. pripadaju piscima kojima se pripisuju; b) ona su cjelovita, tj. došla su u biti do nas onakva kakva su ih napisali njihovi autori; c) Evanđelja su povijesne knjige, jer izlažu Isusov život i njegovo naučavanje onako kako su se stvarno dogodili. Tako to opisuju, jer se nisu htjeli i nisu mogli prevariti (12—13).

Međutim, s takvom obranom povijesnosti Evanđelja nisu zadovoljni pristaše »metode povijesti oblika« (18). Zašto ne? Zato što prema njima Evanđelja donose onako događaje iz Isusova života i njegovo naučavanje, kako su ih vidjeli ljudi-vjernici, a ne kako su ih opazili nepristrani, neutralni i objektivni promatrači; zato što su Evanđelja nastala poslije smrti i uskrsnuća Isusova! Vjera, dakle, i ljubav prema Isusu ne bi ostavile mjesta sigurnoj spoznaji onoga što se dogodilo u Isusovu životu; zbog toga u Evanđeljima treba razlikovati povijesno od onoga što je u njima napravila vjera (10). Taj zahtjev je ojačan time što se evanđelje najprije propovijedalo, a zatim se napisalo. Ako je to tako, kako onda možemo biti sigurni da se kod usmenog prenošenja nije promijenila, proširila, izdala Isusova poruka? Osim toga, brojna se evandeoska svjedočanstva međusobno ne slažu; postoji razlika o istom događaju i o istom naučavanju. Kako onda može biti govora o objektivnoj povijesnoj činjenici?

Nadalje, u Evanđeljima se nalaze i simbolična pričanja da bi dokazala Isusova naučavanja. Očividno apologetsko obilježje Evanđelja smanjilo bi njihovu objektivnost. Čak su mnoge činjenice i razna Isusova naučavanja prikazani kao ispunjenje starozavjetnih proroštava. Zar onda činjenice nisu upriličene proroštvima da bi opravdale njihovo ostvarivanje?

Na ovaj prigovor autor ovako odgovara:

1. U prigovoru da vjera ne bi dopustila objektivnost izlaganja najprije se nalazi filozofsko-racionalistička pretpostavka koja ne dopušta čudesa, proroštva i nadnaravne događaje i drži ih »stvaranjem« vjere, »izmišljotinama« prve kršćanske zajednice da bi utemeljila svoje oduševljenje prema Isusu Kristu; zatim lažno shvaćanje da se vjera ne brine za povijesnu istinu ili da ona nije s njom spojiva, i na koncu takvo je stajalište prožeto apriorističkim nijekanjem povijesnosti Evanđelja iz želje da ih rastumači manipulacijom prvotne zajednice i usmenog prenašanja. Vjera evanđelista ili zajednice s pravom napominje autor, ne priječi povijesnu objektivnost, dapače, ona je zahtijeva, jer ona »prije svega znači realnost i iskrenost sa sobom, s događajima i s Bogom, jer ona još manje navodi na 'stvaranje' ili 'izmišljanje' ili 'promjenu' događaja i naučavanja Isusa iz Nazareta« (16).

2. Racionalistička pretpostavka nalazi se i u prigovoru da su se događaji upriličili proroštvima, jer ona isključuje Božji zahvat u ljudskim događajima. Čini se, ističe autor, da ona zaboravlja povijesnu činjenicu da su se Židovi obratili, pošto su ustanovili da su se starozavjetna proroštva sigurno ispunila u životu, smrti i uskrснуću Isusovu (ib.).

3. Apologetsko obilježje Evanđelja ne može smanjiti njihovu objektivnost, jer svaki ozbiljan apologetičar brižno pazi da ne bi tako izlagao događaje da se mogu olako dovesti u sumnju, osobito ako piše u vrijeme koje je blizu događajima, kad su k tome još živi mnogi njihovi žučljivi protivnici, kad opisuje javne činjenice u koje je upleten sav jedan narod (17).

4. Što se tiče nekog mističnog evanđeoskog pripovijedanja, ne smije se zaboraviti da i povijesne činjenice mogu postati simbol neke stvarnosti (ib.).

Autor priznaje da najozbiljniji prigovor dolazi zbog razlike u izlaganju samih evanđelista: »Postoji slaganje u biti događaja ili naučavanja, dok je neslaganje u nekim okolnostima. Ova *concordia discors* mnogih evanđeoskih izlaganja izazvala je bezbrojne pokušaje rješavanja i stvara *sinoptičko pitanje*« (18). No ni tu poteškoću autor ne smatra odlučnom: »Da li se može razumno zanijekati, pita se on, povijesnost nekog događaja samo zbog toga što se neke, i to ne bitne okolnosti ne slažu? Kad se kod otmice neke osobe svjedočanstva ne slažu o satu otimanja, o broju otmičara, o njihovoj identičnosti, itd., ta neslaganja ne ruše stvarnost činjenice. U kojim je povijesnim dokumentima sve doslovno identično o istoj činjenici? Zar, naprotiv, ove nebitne razlike ne bi mogle biti jamstvo za autentičnost i neovisnost svjedočanstava i, dosljedno, njihove povijesne veće vrijednosti?« (ib). Stvarno, da bi se protumačilo to neslaganje i slaganje evanđeoskih izvještaja, nastala su razna moderna egzegetska tumačenja. Autor ne kani prikazati sva ta moderna tumačenja ni o njima izreći svoj kritički sud; on im priznaje zasluge, ali i njihovog Ahilovu petu: dok dobro tumače slaganje evanđeoskih izvještaja, nedovoljno objašnjavaju njihovo neslaganje, i obratno (22—23). Što pak nije pošlo za rukom ni jednom modernom egzegetskom tumačenju, autor se nada da će poći za rukom njegovu mišljenju.

II. Evanđeoska svjedočanstva o Isusu sabrana su na juridički način

Autor drži da su evanđeoska svjedočanstva o Isusu sabrana na juridički način. To mišljenje uključuje slijedeće bitne elemente: a) sabiranje svjedočanstava na juridički način; b) psihologiju svjedočanstva; c) ulogu suca ili zapisničara kod deponiranja svjedočanstava; d) usporedbu autorove hipoteze s drugim hipotezama; e) katehetsko obilježje evanđelja.

a) *Sabiranje svjedočanstava na juridički način*

Prema Djelima apostolskim apostoli su se sabrali u Jeruzalemu poslije Isusova uzašašća. Teško je zamisliti, napominje autor, da tom zgodom Petar nije upravo prisutnima nagovor o potrebi skupljanja pismenih svjedočanstava o Isusovu životu i naučavanju. Zacijelo, dodaje pisac, nema o tome nikakva podataka, kao što nema ni o drugim važnim događajima koji su se dogodili. Unatoč tome »može se dopustiti, barem kao vjerojatna hipoteza, a ne kao sigurna činjenica«, da je Petar htio da se pismeno sakupe svjedočanstva o Kristovu životu, djelovanju i naučavanju. Tri su razloga za to: 1. odgovornost Petra kao apostolskog poglavice i vrhovnog pastira Crkve; 2. vjerno prenašanje Isusova djelovanja i naučavanja nije se moglo prepustiti jedino pamćenju Dvanaestorice i njihovih učenika; 3. potreba ili prikladnost evangeliziranja zahtijevala je točno poznavanje Isusova djelovanja i naučavanja, jer svi nisu poznavali čitav Isusov život (40). Na taj korak Petra je vjerojatno potakao i Stani zavjet koji naređuje da se zabilježe neki događaji i neko naučavanje i tako savršeno sačuva njihova uspomena. No događaji, naučavanje, osoba Isusa iz Nazareta, kaže autor, neizmjenno i sigurno su važniji i svetiji negoli događaji i osobe Starog Zavjeta (49). Zbog toga se Petar odlučuje ili naređuje da se pismeno saberu svjedočanstva o Isusu. To se moglo učiniti na dva načina: na juridički način prema ondašnjim postojećim hebrejskim zakonima ili na nejuridički privatni način. Da bi tko mogao sabirati svjedočanstva na juridički način, trebao je posjedovati zakoniti juridički auctoritet. Taj auctoritet je Petar imao s dvostrukog razloga: jer je bio poglavica jedne izraelske zajednice koja je imala barem 150 članova (Dj 1, 15), stoga je bila priznata zakonitom i autonomnom, i jer je bio poglavar Crkve (69). Juridičko svjedočanstvo davalo se je pred sucem (73). Žene, djeca i rodbina nisu se pripuštali kao svjedoci (ib.). No hebrejski je zakon dopuštao i iznimke (47). Zato Petar pripušta kao svjedoke žene i Isusovu rodbinu (75). Petar je mogao ovlastiti i druge ljude da skupljaju svjedočanstva o Isusu. Zato poslije Isusove smrti imamo jednog ili više sudaca, ovlaštenih od Petra, koji sakupljaju podatke o Isusovu djelovanju i naučavanju (76). Posljedica je toga da je svakom događaju iz Isusova života i njegova naučavanja nastala trostruka (koji put četverostruka), dvostruka i jednostruka povijesna juridička dokumentacija. Treba također zabilježiti da su dvije osobe sudjelovale kod svakog svjedočanstva: svjedok i zapisničar. Napominjemo također da ta dokumentacija nisu Evanđelja koja mi posjedujemo, nego autentični materijal od kojega je mogla nastati brzo i lako bitna Isusova biografija, i koji se je mogao upotrijebiti za katekizaciju ili za čitanje kod liturgijskih sastanaka, za nagovore ili za misionarsku aktivnost (77). Zbog različitog sakupljenog materijala došlo je do sinoptičkog pitanja, tj. da kod Mateja, Marka i Luke nalazimo slaganje i neslaganje (u sporednim stvarima) o istom događaju i o istom naučavanju. To se dogodilo, jer je svaki evanđelist upotrijebio jednu od juridičkih dokumentacija o istom događaju i o istom naučavanju. Kad dva evanđelista donose na različiti način isti događaj ili isto naučavanje, znači da su deponirana samo dva svjedočanstva. Ako se neki događaj ili neko naučavanje nalazi samo kod jednog evanđelista, znak je ili da je bilo samo jedno svjedočanstvo (npr. kao kod Isusova djetinjstva) ili je evanđelist iskoristio samo jedno od više svjedočanstava, jer je više odgovaralo njegovoj svrsi, ili se nije obazirao na ostala svjedočanstva koja mu nisu služila (97—98).

b) *Psihologija svjedočanstava*

Razlikovanje kod deponiranja svjedočanstava može se protumačiti i psihologijom svjedočanstva (ib.). U temelju psihologije svjedočanstva, koje se sastoji u priopćavanju neposredno zapaženog predmeta, nalazi se prije svega zapažanje. Ono ovisi o fizičkim, fiziološkim ili psihološkim uzrocima. Zbog tih uzroka mijenjat će se i svjedočanstvo o istom predmetu, jer se može dogoditi da opažanje ne odgovara objektivnoj situaciji; osobito psihički uzroci imaju veliku ulogu kod opažanja (103). Ne smije se zaboraviti da sposobnost za istinsko svjedočanstvo kod moralnog odraslog čovjeka ovisi također o intelektualnoj i kulturnoj razini, o sposobnosti za pažnju, o imaginaciji, emotivnosti, o zvanju kojemu pripada (npr. stručnjak bolje zapaža neke detalje koji se odnose

na njegovu struku negoli nestručnjak). Nije dokazano da spol utječe na sposobnost svjedočenja (106). Psihologija svjedočanstva može se ispravno i solidno primjenjivati ne samo na legalno deponirana svjedočanstva nego i na hipotezu da ona nisu službeno zatražena i legalno deponirana, tj. da su ih spontano dali očevici i da su usmeno prenašana (usmeno prenašanje) kroz dugo vremena, sve dok nisu bila zabilježena u Evanđeljima ili u pred-evandeoskim spisima (usp. Lk 1, 1). Prema ovoj hipotezi slaganje i neslaganje kod sinoptika može se protumačiti: ili time što je do njega došlo točnom reprodukcijom prvotnih svjedočanstava koja su se kroz dugo vremena održala usmenim prenošenjem (u ovom slučaju psihologija svjedočanstva je opravdana, solidna, valjana i uvjerljiva), ili time što ono razlikovanje dolazi od drugih uzroka, kao što je prilagodavanje evandeoske poruke raznim slušateljima sa strane katehista i evangelizatora (što znači da to prilagodavanje ne bi imalo obilježje povijesnosti), ili činjenicom da je evangelist mijenjao, proširivao zbog svoje svrhe tekst drugog evangelista (hipoteza međusobne ovisnosti — i to mijenjanje postavlja pitanje povijesnosti tih promjena), ili, konačno, zahvatom prvotne kršćanske zajednice (umjereno stajalište metode povijesti oblika, koja bi izradila, manje ili više, događaje ili naučavanja, nadodavala pojedinosti zbog liturgijskih, katehetskih, parenetičkih i drugih motiva. Zbog čega se ponovo pojavljuje problem nesigurne povijesnosti. Ove zadnje tri hipoteze spašavaju supstancijalnu povijesnost Evanđelja, ali unatoč tome može se pitati kakvu bi vrijednost mogla imati psihologija svjedočanstva kod tekstova koji su već promijenjeni, tim više što se branitelji spomenutih hipoteza još ne slažu o biti i zamašaju samih promjena.

Naša hipoteza o juridičkom sabiranju svjedočanstava, naglašava Guidetti, izbjegava poteškoće spomenutih hipoteza, kod kojih nastaju sumnje, pitanja i rasprave o tome kako otkriti povijesnu suštinu sinoptičkog događaja ili naučavanja, kako doznati što je u Evanđeljima izvorno, a što nadodano sa strane kateheta, evangelista, ili prvotne zajednice. Uostalom, čini se da primjena psihologije svjedočanstva na sinoptičke tekstove uvjerava, da se u njima ne radi o promjenama: njihove su razlike, ako se ne varamo, previše slažu i tumače se mačelima same psihologije svjedočanstva (111). Tako ta psihologija npr. tumači — između brojnih razlikovanja kod sinoptika koja je autor u knjizi promotrio (usp. str. 111—126) — zašto Mk 11, 2 i Lk 19, 30 ne spominju kod Isusova ulaska u Jeruzalem magaricu nego samo magare, dok Mt 21, 2 navodi uz magare i magaricu. Razlog je: svjedočanstva kojim su se služili Mk i Lk svraćaju pažnju na magare a ne na magaricu. Tako u Mk i Lk magare na kojemu će Isus jahati zadobiva veću važnost. No sasvim je naravno, ističe autor, da je »magare na kojemu još nitko nije jahao« (Mk 11, 2; Lk 19, 30) bilo s majkom; posve je normalno da je Isus htio da bude prisutna i magarica (»Odvežite ih te mi ih dovedite«) (Mt 21, 2), da bi magare ostalo mirno uz majku, dok ga je nosilo. Ovo tumačenje, napominje pisac, »isključuje mišljenje onih egzegeta prema kojima bi Matej samovoljno nadodao prisutnost magarice da se upriliči proročkoj riječi (Mt 21, 4—5)« (116—17).

c) Uloga suca ili zapisničara kod deponiranja svjedočanstva

Psihologija svjedočanstva dovoljno ne tumači slaganje i razlikovanje kod deponiranih svjedočanstava. Treba još nadodati i ulogu suca ili zapisničara koji je ostavio u njima trag svoga stila.

Ako se usporede sinoptici s Ivanovim Evanđeljem, čini se, da su oni napisani istim stilom. To se tumači, drži naš pisac, ulogom suca ili zapisničara koji je sveo svjedočanstva na sažete i jednolike oblike (133). Njegov se utjecaj može opaziti i u opisivanju čudesa, raspravljanja i raznih događaja iz Isusova života, u kojima se slijedi stalna shema (134). I pomanjkanje kronologije kod opisivanja može se rastumačiti ulogom suca. On je najprije sastavio pitanje o godinama, mjesecima i danima, u koje je trebalo staviti Isusove događaje, osobito od vremena pojavljivanja Ivana Krstitelja sve do njegova uskrsnuća i uzašašća. Zatim je ispitivao svjedoke, npr. ovako: »Što se dogodilo u 15-oj godini Tiberijeva vladanja u tom i tom mjesecu, itd.?« Prvi svjedok je odgovorio: »U ono vrijeme pojavi se Ivan Krstitelj, propovijedajući u pustinji ju-

dejskoj...« (Mt 3, 1). Drugi je svjedok ovako govorio: »Pojavi se Ivan Krstitelj u pustinji, propovijedajući krštenje...« (Mk 1, 4—5). Treći je svjedok odgovorio: »Progovori Bog u pustinji Ivanu, sinu Zaharijinu. I on obide svu jordansku pokrajinu propovijedajući...« (Lk 3, 2—3). Četvrti svjedok odgovara ovako: »Pojavi se čovjek, poslan od Boga, kojemu bijaše ime Ivan« (Iv 1, 6). Ta četiri svjedoka, nastavlja autor, u svojim odgovorima ne navode godinu i mjesec, koje je sudac već formulirao u pitanju. Jedino će Luka spomenuti godinu Tiberijeva vladanja (3, 1—2). Zatim je sudac nastavio: »U istoj godini, u tom i tom mjesecu i danu, Sinedrij je poslao delegaciju svećenika i levita Ivanu Krstitelju da upoznaju, da li je on Mesija. Što je Ivan odgovorio?« Odgovor svjedoka Ivana apostola, nastavlja pisac, nalazimo kod sv. Ivana: »Λ ovo je svjedočanstvo Ivanovo, kad mu Židovi iz Jeruzalema poslaše neke svećenike i levite da ga upitaju: Tko si ti?« (Iv 1, 19—27). Sudac nastavlja: »Gdje su se zbili događaji?« Odgovor svjedoka Ivana apostola: »To se dogodi u Betaniji, s onu stranu Jordana, gdje je Ivan krstio« (Iv 1, 28). Kad je pak Sinedrij poslao delegaciju, svjedok ne kaže, jer su godina i dan bili izraženi u sučevu pitanju. To je vrijeme bilo poznato ako ga Ivan uzima kao polaznu točku za pripovijedanje onoga što se zbio »sutrada« (Iv 1, 29—34) i »slijedeći dan« (1, 43—51) i ako govori o »trećem danu« kad se je slavila svadba u Kani (2, 1—11). Točno naznačeno vrijeme nalazi se u svečevim pitanjima. Zato ga svjedoci ne ponavljaju ili to čine na neodređen način: navodeći samo subotu ili o blagdanu, ne navodeći mjesec i godinu, ili spominju sat u danu a da ne reknu koji je to bio dan, koji mjesec i koja godina. Kad su ta svjedočanstva bila preuzeta za katehezu, točno označavanje vremena je ispušteno, jer nije bilo glas svjedoka. Zato u evangeoskim izvještajima nemamo ni mjeseca ni godine (139—140).

d) Usporedba autorove hipoteze s drugim hipotezama

Prije negoli skrene pažnju na Ivana apostola i njegovo Evanđelje, autor uspoređuje svoju hipotezu s drugim egzegetskim hipotezama s obzirom na rješavanje sinoptičkog pitanja (147—151). Njegova hipoteza isključuje formiranje »literarnih jedinica«, od kojih su nastali sinoptici, usmenim prenošenjem evangelizatora. Ona također isključuje slaganje i razlikovanje kod sinoptika zbog redakcijskog posla evangelista, jer ona ne dira u svjedočanstva: evangelisti bi ih samo izabrali, sredili i mudro upotrijebili prema svrsi koju su imali pri pisanju svoga Evanđelja. Ona ne prihvaća teoriju, koja zahtijeva brojne dokumente koji su prethodili Evanđeljima. Istina, postojali su dokumenti (Lk 1, 2), ali se poistovjećuju s deponiranim svjedočanstvima. Autorovo mišljenje odbacuje i mišljenje, da su »literarne jedinice« Evanđelja proizvele razne prvotne kršćanske zajednice, koje bi ih izradile prema usmenom prenošanju evangelizatora ili bi ih »stvorile« ili manje-više »izmislile«, kako to pretendiraju razni pristaše »metode povijesti oblika«. Zacijelo, doprinos crkvene zajednice je bitan, ali on pripada jeruzalemskoj zajednici, tj. svjedocima koji su svoja svjedočanstva deponirali u jeruzalemskoj Crkvi. Autorova hipoteza zabacuje i onu teoriju koja pretpostavlja da je postojalo prvotno aramejsko evanđelje od kojega bi evanđelisti, neovisno jedan o drugom crpili materijal za vlastito Evanđelje. Njegovo je hipotezi bliža pretpostavka, prema kojoj bi materijal sinoptičkih Evanđelja bio napravljen od materijala koji je bio već nastao u ranije doba i zatim proširen, a sadržavao bi samo određene stvari. npr. prisporobe, govore, čudesa. Autorova se pak hipoteza razlikuje od spomenute po tome, što su sinoptička pripovijedanja materijal koji je legalno deponiran u Jeruzalemu i koji nije bio proširivan ili mijenjan.

Ako se prihvati autorovo mišljenje, tada se više ne može dijeliti Krista na Krista vjere i Krista povijesti. Prema spomenutoj hipotezi, napominje autor, nije važno kad su napisana Evanđelja, jer su ona sastavljena od starog materijala. Nadalje, njegova hipoteza, prema mišljenju pisca, ima prednost pred svim spomenutim hipotezama, najprije zbog toga što ona pojednostavnjuje sav sinoptički problem: ona svraća pažnju povjesničara neposredno na svjedočanstva svjedoka koja su deponirana na juridički način. Psihologija svjedočanstva ne samo da ne može sablazniti povjesničara, nego mu ona pruža siguran znak njihove autentičnosti. Povjesničar mora razmišljati o činjenici da su

ta svjedočanstva ljudska, tj. dana od ljudi sa svojim ograničenostima pažnje, pamćenja, sjećanja. Ti svjedoci posjeduju traženi auktoritet, tj. onu odliku koja navodi da se drži istinitim njihovo svjedočanstvo: ono je u biti utemeljeno na znanju i istinoljubivosti.

Što se tiče Isusova djetinjstva, prema autoru, Bl. Djevica bi bila autor priča koja se odnose na to djetinjstvo ili koja su s njim u vezi (159); jer bi ona dala svjedočanstvo kojim su se evanđelisti poslužili, vodeći računa o svrsi vlastitog Evanđelja (162). I biblijski navodi i razne biblijske aluzije, kao i shema prema kojoj su napisana evanđelja djetinjstva, potjecali bi od Bl. Djevice koja je »pamtila sve te događaje i razmišljala o njima u srcu svome« (Lk 2, 19). Razmišljati o tim stvarima, nadodaje autor, ne znači izmišljati stvari i događaje, nego znači »otkrivati... slična savršenija ostvarivanja u sadašnjim događajima s obzirom na slične druge događaje koje je Marija čitala ili slušala u sinagogi« (163). I ona je posvjedočila plod svoga razmišljanja, svjedočanstva o djetinjstvu, jezikom (biblijski navodi i aluzije) kojim je bila duboko prožeta; mnoge je tekstove znala na pamet (psalme, liturgijske molitve, proroke, zakon); njezina je kultura bila samo biblijska. Od Marije, prema autoru, dolazi Isusovo rodoslovlje, koje je ona podijelila u tri grupe od 14 predaka (164—165).

S obzirom na sinoptičko pitanje autor daje ovu opomenu: »Često kod sinoptika dolaze poučavanja, misli i prispodobe, koje potiču da se pomisli da su jednom izgovorene, na istom mjestu i u isto vrijeme, dok će se zbog njihove razlike, kako je svjetovao kardinal A. Bea, u mnogim slučajevima moći barem postaviti pitanje: 'da li se kod činjenica i riječi, koje donose dva ili više evanđelista, na malko različit način, ne radi stvarno o istom događaju i o istoj Isusovoj riječi...?' U ovim slučajevima često se govori o duplikatima, stvarajući neutemeljeno probleme razlikovanja među Evanđeljima, dok donose 'istu Isusovu riječ'. Oče naš, npr. možda se je poučavao na cjelovit način, koji je donio Mt 6, 9—11, u jednoj prigodi, dok se je u drugoj zgodi poučavao na skraćeni način, koji je donio Lk 11, 1—4. To vrijedi za duplikate koji se susreću u Matejevu Evanđelju... Kao kriterij razlučivanja, nastavlja autor, čine nam se korisne jasne riječi, koje sv. Toma predlaže sucu, koji mora odlučiti da li se svjedočanstva odnose na isti događaj: 'Razlikovanja kod mnogih svjedoka o nekim okolnostima koje mijenjaju sadržinu događaja, npr. o vremenu, mjestu ili osobama, o kojima se stvarno radi, oduzimaju vrijednost svjedočanstvu, jer, ne slažući se u istim stvarima, svjedoci se pojavljuju osamljeni u svojim svjedočanstvima i izvješćuju o različitim događajima; npr. ako jedan tvrdi da se neki događaj zbio u određeno vrijeme, a drugi govori o drugom vremenu ili mjestu, pokazuju da ne govore o istom događaju. Ali se ne ruši svjedočanstvo, ako jedan kaže da se ne sjeća, a drugi tvrdi vrijeme i određeno mjesto'... Pažljiva primjena Akvinčevih norma na sinoptički problem čini, nastavlja autor, da se izbjegnu razne nezgode: naime, da se hoće pod svaku cijenu složiti prispodobe ili riječi ili Isusove misli, da se traže prvotne, točne arhaične Gospodinove riječi, pretpostavljajući u njima diskutibilna preinačenja sa strane evanđelista ili propovjednika ili zajednice, da se pronalaze metode literarnog ili filološkog istraživanja, koje su doista genijalne, ali se čini da su neumjesne, kad se primijene« (182—183).

Prema autorovoj hipotezi apostol Ivan sigurno je svjedočio o raznim događajima koji se odnose na Isusa, i njegova se svjedočanstva nalaze u sinopticima (169). Protiv te tvrdnje mogla bi se navesti činjenica da se u sinopticima ne susreću čudesa koja se nalaze u Ivanovu Evanđelju, a stil i rječnik kojim su se služili Ivan Krstitelj i Isus u razgovoru s Nikodemom, sa Samaritankom, u raspravama sa Židovima i u oproštajnom govoru sigurno nisu stil i rječnik Ivana apostola. Ako pak Sinoptici ne spominju čudesa Ivanova Evanđelja, odgovara autor, vjerojatno je razlog, što ih je Ivan već predstavio kao »znakove« uzvišenijih duhovnih stvarnosti i povezao ih uz Isusovo raspravljanje sa Židovima; a sve je to bilo previsoko za jednu običnu katehezu, koja je bila cilj Matejeva, Markova i Lukina evanđelja. Razlika pak u stilu i rječniku može se protumačiti time što se je Ivan izrazio stilom i rječnikom Isusovim; tako se je Ivan izrazio kad je izlagao svoja svjedočanstva. Ako se sinoptici ni-

su na isti način izrazili, to nisu učinili, jer to nije odgovaralo njihovoj svrsi (173—174).

e) *Katehetsko obilježje Evandjelja*

Od sakupljenih svjedočanstava o Isusu nastale su prve kateheze. Vjerojatno prvotne kateheze, napominje autor, razvijale su četiri osnovne teme, koje je naznačio sv. Petar u svom govoru (Dj 2, 22—36; str. 191). No ubrzo su se pojavile i druge kateheze, koje su razvijale i druge teme osim spomenutih (198—201). Odmah poslije uskrsnuća pojavile su se i pismene kateheze (195—205), koje su se predavale apostolima, zatim evangelizatorima i odgovornim osobama kod raznih kršćanskih zajednica (197). Te su se kateheze brižno čuvale (205). Kad sv. Pavao opominje Timoteja da čuva »povjereno blago-depositum« (1 Tim 6, 20; 2 Tim 1, 14), razumno je pomišljati da on, između ostaloga, pretpostavlja da Timotej posjeduje svežanj pisanih kateheza, iz kojih će kao iz autentičnog izvora crpiti događaje i naučavanje Kristovo i koje će ljubomorno čuvati cjelovite i eventualno ih drugima predati (205—206). Čini se da su prvotne kateheze ušle djelomično ili čitave u Evandjelja (206). Tragovi tih prethodnih kateheza u evandelju, čitavih ili djelomičnih, upućuju da se »opravdano pomišlja da je svako Evandjelje sastavljeno od kateheza, koje ga daju da dijele na dijelove, sjedinjuju u osnovnoj temi i svrsi koju svaki evangelist ima pred očima« (213). Traženje kateheza u Evandeljima, dodaje autor, posljedica je činjenice, koja se ne može dopustiti, naime da u Evandeljima nema veze među poglavljima, događajima, mislima, zbog čega se čine, da su nesređena, bez snage, bez ideje vodilje. U početku nije moralo biti tako: evangelizatori, s tekstovima evandjelja u ruci, sigurno su poznavali, po predaji, povezanost, osnovno jedinstvo svakog Evandjelja, i te su veze usmeno tumačili. Kod sastavljanja Evandjelja evangelisti nisu naznačili tu povezanost koja se po predaji poznavala (217—218). Da bi se pronašle kateheze u Evandeljima, prema autoru, treba saznati tri stvari: 1. kome su evangelisti pisali; 2. koja im je svrha bila; 3. koji su materijal izabrali i kako su ga rasporedili. Danas se sa sigurnošću zna za koga su pisali evangelisti. I njihova svrha već odavno je bila poznata (219—221). Kod izbora materijala evangelisti su se morali odlučiti za legalno sakupljanje svjedočanstava, jer su ona bila najsigurnija i najautentičnija. Razumljivo je, bilježi autor, da je evangelist radije birao ona svjedočanstva, koja je deponirao i iskoristio u svojim katehezama. Kod izbora evangelisti su trebali voditi računa o čitateljima i o svrsi svoga Evandjelja (223—224).

S obzirom na raspored materijala u Evandeljima može se napomenuti:

1. Opći je raspored napravljen prema Petrovu govoru u Djelima apostolskim (1, 21—22), tj. opisano je razdoblje Isusova života od njegova krštenja do uskrsnuća. Zato sva četiri evangelista donose Ivanovo propovijedanje i uskrsne događaje. Prije Ivanova propovijedanja i poslije uskrsnuća mogle su se nadodati druge vijesti ili rasporediti materijali kako se je htjelo; tako Matej opisuje neke događaje Isusova djetinjstva, Luka iznosi događaje Ivanova i Isusova djetinjstva, Ivan Prolog o Isusovoj preegzistenciji, a Marko, na koncu, spominje nešto o prvotnom apostolskom propovijedanju (224—225).
2. Materijal je tako raspoređen da je mogao na najzgodniji način postići svoju svrhu, tj. manje-više kronološki, ili ne obazirući se na kronologiju (225). Estetsko-literarni, povijesni i didaktički razlozi mogli su učiniti da se nije poštivala kronologija (225—226).
3. Materijal je predstavljen prema perspektivi (čitatelji i svrha) svakog evangeliste; stoga se ne mogu shvatiti Evandjelja, ako se ne čitaju u dotičnoj perspektivi (227).
4. Kod pisanja evangelisti su se poslužili pravom i vlasti da saberu događaje i Isusove misli na jedno mjesto, iako su se zbili i izrekli na raznim mjestima i u različito vrijeme. To je sabiranje pomoglo da se istaknu oni aspekti koje su evangelisti htjeli naglasiti. Tim se pravom i tom vlasti služe pisci još i danas (244—245). Zacijelo, nadodaje autor, bilo bi poželjno da su evangelisti zabilježili kod svakog događaja i svake Isusove misli mjesto gdje se je zbio i gdje

je bila izrečena, jer su kronologija i geografija oči povijesti. No to nije bio običaj kod starih pisaca, jer je onaj koji je pisao povijest jamčio osobno za istinitost (246).

5. Evanđelisti su se nadalje, poslužili pravom i vlasti da u vlastite estetsko-literarne forme stave događaje Isusova života i njegovo naučavanje (246—251), da deponiranim svjedočanstvima nadodaju svoje bilješke, refleksije, biblijska svjedočanstva, itd. (251—252) i da spomenu naslove koje je Isusu pripisala prvotna kršćanska zajednica; no ta vjera prve zajednice nije na štetu povijesne objektivnosti onoga koji piše (252—253).

6. Ali evanđelisti nisu imali pravo i vlast da deponirana svjedočanstva promijene, prilagode, skrate ili prošire.

Kod hipoteze usmenog prenošenja svaki bi propovjednik obogatio nečim propovijedanja, a da pri tom ne bi promijenio njihovu bit, prilagodio bi ih raznim slušateljima; kod hipoteze međusobne ovisnosti jednog evanđelista o drugome postojala bi skraćivanja (Marko bi skratio Mateja), ublažavanja izražaja (npr. Mk 7, 27 ublažava Mt 15, 26; Mk 14, 58 ublažava Mateja 26, 61); utjecaj prvotne zajednice — liturgijski, katehetski i misionarski — odlučno je djelovao na vanjsko formuliranje evanđeoskog pričanja: »Može se ustvrditi, zaključuje autor, da su kod svih ovih rješavanja sinoptičkog pitanja promjene, ispravci, proširivanja, prilagođavanja — pa bili i ograničeni — *conditio sine qua non* U našoj perspektivi legalna svjedočanstva, deponirana u Jeruzalemu, nisu se nikada više ispravljala ili mijenjala niti u najmanjem dijelu: to nije dopuštalo sveto poštivanje prema spisima... koji su juridički posvjedočeni. Oni nastaju usred naroda koji je od vjekova navikao na svete stogom nepromjenjive spise« (256—257). Zato materijal kojim su se poslužili evanđelisti, napominje autor, ne samo da je povijesni, nego je moglo bi se reći, dva put povijesni: jer ga donose svjedoci i jer je juridički deponiran, tj. u obliku koji na poseban način angažirana iskrenost i istinoljubivost svjedoka (274).

Što se tiče porijekla Evanđelja, osobito sinoptika, autor upozorava: hipoteza usmene predaje spašava njihovu supstancijalnu povijesnost, ali prema njoj mnoge pojedinosti ne bi bile povijesne nego promjene evangelizatora; hipoteza međusobne ovisnosti jednog evanđelista o drugome spašava također supstancijalnu povijesnost, ali ne spašava pojedinosti, jer bi one bile prilagođavanja napravljena od evanđelista zbog namjene njihova Evanđelja i čitatelja; kod teorije metode povijesti oblika sve je u Evanđeljima, gotovo sve ili mnogo toga izmislila »stvaralačka« vjera prvotnih zajednica. No sve te tri hipoteze, zaključuje autor, čini se da se nalaze na mrtvoj točki, jer nisu kadre sigurno dokazati da je u Evanđeljima sve povijesno, da se stvarno dogodilo ili da je rečeno od Isusa i o Isusu.

Mnogo je bolja, nastavlja Guidetti, pozicija onih koji pretpostavljaju ili sumnjaju da je postojala mnogostruka dokumentacija o događajima i naučavanju nazaretskog Učitelja, iz koje nastaju Evanđelja preko redakcijskog djelovanja četiriju evanđelista (281). Tu je hipotezu autor nastojao potkrijepiti mišljenjem, da je već otpočetka postojalo pismeno, juridički deponirano svjedočanstvo svjedoka o Isusovu djelovanju i naučavanju. »Odatle slijedi da je sve (i pojedinosti) u Evanđeljima stvarno, tj. viđeno, čuveno, zapaženo u stvarnosti. A psihologija svjedočanstva potvrđuje i ovjerava svjedočanstva kao historijska (ne nužno kao juridička), tj. doživljena i opažena u svim pojedinostima u stvarnosti. Uslijed primjene psihologije svjedočanstva, sa svojim izdajućim i neosporno zadovoljavajućim razmišljanjima, hipoteza dokumentiranog sabiranja, kako smo je uočili (povijesna i zbog raznih uzroka juridička), zadobiva, čini se, jedan novi motiv solidnije povijesne vjerojatnosti i izgled sigurnosti prema mjeri u kojoj nas uvjerava. Jer, što više i bolje neka hipoteza tumači činjenice, sve činjenice, zaključuje Guidetti, to se više udaljuje od studija jednostavne hipoteze i približava se ili se poistovjećuje sa stadijem sigurnosti« (281—282). Tako se čini da je autor dao naslutiti da je njegova hipoteza neka sigurnost, tj. da je iz hipoteze gotovo prešla u povijesnu sigurnost!

III. Kritički osvrt na autorovo mišljenje

Što treba držati o tom mišljenju, koje bi, eto, na koncu, u neku ruku htjelo biti obojeno povijesnom sigurnošću? Možda će biti korisno najprije zabilježiti prve reakcije na spomenutu knjigu. Dvije su mi došle pod oči: jedna, i to prva, jest talijanskog bibličara G. Segala, a druga našeg A. Škrinjara. Segala se je oštro i u biti negativno izrazio o knjizi. Zacijelo, on priznaje i neke pozitivne njezine elemente, naime: »dva poglavlja o psihologiji svjedočanstava koja ostaju valjana i za svjedoke usmene predaje koja je prethodila Evanđeljima i koja nije nužno imala juridičko obilježje, iako je trebala biti postavljena od apostolske grupe iz Jeruzalema, i kateheze. Ja sam naime uvjeren, napominje Segala, da nalazimo poglavlja, osobito u Ivanovu Evanđelju, koja su služila kao kateheze u Ivanovoj zajednici prije negoli su postale Evanđelja.«¹ Unatoč tome priznanju, ostaje kritičarev »osnovni negativni sud« o djelu; dovoljno o tome govori i sam naslov članka: »Djelo teološki diskutabilno«, dok mu podnaslov: »Isus 'izveden' bez evanđelja« neobično zaoštrava negativnost suda. Segala drži, da će se onaj koji »živi unutar vjerske zajednice naći ugodno u ovom apologetskom okviru« (knjige), ali će se »neugodno osjetiti i bit će gotovo initiran onaj koji poznaje druge putove da bi došao s većim kritičkim osjećajem, s istom nakanom da dokaže supstancijalnu povijesnost Evanđelja; autor pokazuje, primjećuje kritičar, da djela (tih putova, o. n.) ne poznaje.« »U današnjoj kulturnoj klimi držim da je opasno, nastavlja Segala, iznositi radikalne teze, kao što je ova, bez strogog kritičkog temelja, jer je opasnost podrći nešto previše lakoj kritici s hipotezom koja je slabo utemeljena i tezu hoće dokazati. Zato bih želio da se knjiga kreće samo unutar vjerske zajednice.«²

A. Škrinjar je blaži u sudu: »Imajući pred očima njegovu smionu hipotezu smatram da je ne valja jednostavno prezirati, dok neki egzegeti našeg doba gotovo s respektom pristupaju nedokazanim, nama neprihvatljivim racionalističkim hipotezama o Isusu.«³ »Egzeget U. Wernst S. J. označio je autorovu hipotezu kao 'proponibile', vrijednu da se predloži za diskusiju, poticao autora da prosljedi svoje istraživanje. Još ga jače potiče S. Zedda S. J. (usp. str. 5 sl: Presentazione). Ja se s njima slažem.«⁴

Što se tiče glavnog elementa Guidettijeva mišljenja, naime da su evanđeoska svjedočanstva o Isusu sabrana na juridički način, mislim da se može mirno prihvatiti Škrinjareva ocjena, da se radi o »smionoj hipotezi« koju »ne valja jednostavno prezirati«. Ne samo da se ona ne smije »prezirati«, nego skromno mislim da ona može i mora naći mjesta među tolikim današnjim hipotezama, čak mora imati pred njima prednost, jer mi se čini da njoj uspijeva ono što njima nije uspjelo, naime da uz supstancijalnu povijesnost evanđelja spasi i povijesnost njegovih pojedinosti. Budući da je Guidetti htio spasiti ne samo supstancijalnu povijesnost evanđelja nego i povijesnost njegovih pojedinosti, čini se da nije na mjestu primjedba bibličara Segale na račun Guidettijeva djela, naime da ima kritičnijih djela nego što je njegovo koja dokazuju »supstancijalnu historičnost evanđelja«. Koliko ima modernih hipoteza koje »s većim kritičkim osjećajem«, o kojemu govori Segala, nego što je Guidettijeva hipoteza spašavaju povijesnost evanđeoskih pojedinosti, može poslužiti primjer koji donosi Guidetti (29) i katekizma (još definitivno neodobrena!) za mlade, što ga je izdala Talijanska biskupska konferencija: »Matej, kaže katekizam, u pričanju krštenja na Jordanu (3, 13—17) navodi riječi između Ivana i Isusa: 'Trebalo da krstiš mene, a ti dolaziš k meni!' 'Pusti sada, jer tako nam dolikuje da sve ispunimo što je u skladu s voljom Božjom'. Ove dvije misli, bilježi sastavljač katekizma, odsutne u paralelnom pričanju Marka i Luke, prema gotovo svim modernim učenjacima nisu registracija govora koji se stvarno

¹ G. Segala, Un' opera teologicamente discutibile di A. Guidetti — Un Gezu »dedotto« senza i Vangeli, u *Avventure*, 5. 7. 1981, str. 4.

² *Ib.*

³ A. Škrinjar, Armando Guidetti, S. J., *Conoscenza storica di Gesù di Nazaret. Dall' ipotesi dell' origine giuridico-testimoniale dei vangeli alla loro formazione e redazione*. Rusconi (a ne Ruscoli, o. n.), Milano, 1981, pp. 326, u *Obnovljenom Životu*, 5, 1981, s. 461.

⁴ *Ib.*

zbio.«⁵ Na ovu primjedb u Guidetti s pravom bilježi: »Zaputivši se tim putem, gdje će se čovjek zaustaviti?« (29). Sigurno se Talijanska biskupska konferencija pri sastavljanju katehizma htjela poslužiti najboljom modernom egzegezom, da bi spasila i povijesnost pojedinosti u evanđeljima, i nije uspjela. Ne samo to, krenuvši tim putem, olako se može posumnjati i u povijesnu supstancijalnost evanđelja.

Razumljivo je da će Guidettijeva hipoteza teško prijeći prag hipotetičnosti i pretvoriti se u sigurnost, što on, u neku ruku, priželjkuje. Čini se da za sigurnost nema elemenata, barem vidljivih, jasnih. Zato se na njima i ne želimo zaustavljati.

Što se tiče drugih elemenata Guidettijeve hipoteze, naime psihologije svjedočanstva i katehetskog obilježja Evanđelja, rado se priklanjam mišljenju Segale. Načela spomenute psihologije svjedočanstva, koje je Guidetti lijepo razradio, mogu mnogo pomoći za shvaćanje sinoptičkog pitanja i rješavanja poteškoća protiv povijesnosti Evanđelja. Na žalost, o toj psihologiji nije se uvijek vodilo dovoljno računa kod sinoptičkog pitanja i povijesnosti Evanđelja, kako je to istakao i prof. S. Zedda u predgovoru Guidettijeve knjige (str. 5). Vrlo je pozitivno ono što je Guidetti iznio o katehezama u Evanđeljima. Koliko može biti korisno za shvaćanje evanđelja, za rješavanje nekih njegovih poteškoća, za njegovu supstancijalnu povijesnost i povijesnost u pojedinostima, dovoljno je dozvati u pamet samo neke elemente koji su izneseni u vezi s katehezama u Evanđeljima: npr. evanđelisti su rasporedili materijal ne obazirući se na kronologiju; kod pisanja su imali pred očima svoju svrhu i svoje čitatelje, i ta je perspektiva (svrha i čitatelji) ključ za čitanje muke, smrti, uskrsnuća i Isusovih ukazanja; svaki evanđelist se je poslužio pravom i vlasti da sabere događaje i misli na jedno mjesto, iako su se zbili i izrekli na raznim mjestima i u različito vrijeme; evanđelisti su se također poslužili pravom i vlasti da u vlastite estetsko-literarne forme stave događaje i Isusovo naučavanje; da je pisac osobno jamčio za istinitost napisanog, itd. Jedan praktičan zaključak: ako je istina da je pisac jamčio osobno za istinitost napisanog, odmah se uviđa važnost evanđeoskog autora, koji se, kako mi se čini, previše devalvira, prelazi se preko njega, kao da nije osobno jamčio za napisano. Sada razumijem riječi, malo nejasne, jedne moderne knjige: »Najsavršeniji dokaz istinskog svjedočanstva ne može doći izvana nego iz samih svjedočanstava. Kad je dokaz svjedočanstvu imanentan, nikakva usporedba, nikakvo suočavanje ne može poremetiti njegovu transcendentnu istinitost. Imanentna istina u svjedočanstvu prosuđuje sredstva i oruđe istraživanja. Nisu sredstva i oruđe istraživanja koja prosuđuju transcendentnost svjedočanstva« (G. Siri, *Getsemani*, Roma, 1980, 340). Korisno je također zabilježiti autorovu misao, koja dolazi u vezi s katehezom u Evanđeljima, naime da u današnjim Evanđeljima poglavlja, događaji, naučavanja nisu povezani i da su tu povezanost prvotni evangelizatori poznavali po predaji i tu nepovezanost slušateljima tumačili (usp. str. 217—218). Zbog te nepovezanosti odmah upada u oči važnost predaje. Ne mogu se tumačiti evanđeoski tekstovi, barem ne neki, ako se isključi crkvena predaja, osobito ako o nekim tekstovima postoji ta predaja koju je Crkva na razne načine izrazila. Ne smije se šutke prijeći ni preko uspješne autorove obrane povijesnosti Evanđelja od napadaja koji dolaze sa strane pristaša metode povijesti oblika. Uza svu problematičnost osobnog elementa autorove hipoteze, držim da je utemeljeno napisao S. Zedda u vezi s Guidettijevom knjigom: »Svaki učenik zna da može mnogo naučiti i od onoga koji nije stručnjak« (5). Uvjeren sam, da mi neće zamjeriti spomenuti profesor, ako se usudim malko ga korigirati. Onaj koji je kao Guidetti napisao nekoliko zapaženih knjiga s područja biblicistike (usp. *Verbum Domini*, 35, 1957, str. 252)), možda više nego mnogi stručnjaci biblijske znanosti, teško se može smjestiti »među nestručnjake«. Dato non concessio, da se radi o jednom nestručnjaku, sigurno je, da od njega štošta može naučiti i stručnjak, pogotovo nestručnjak.

⁵ *Non di solo pane*, ed. CEI, Roma, 1979, str. 45.